

ÇANAKKALE 1915 PANORAMA MÜZESİ

Prof. Dr. Fatma ÜREKLİ

Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı kuvvetleri farklı cephelerde mücadele etmekle birlikte, Çanakkale Cephesi'nin Türk tarihi açısından ayrı bir yeri ve önemi vardır. 3 Kasım 1914-18 Mart 1915 tarihleri arasında Çanakkale Boğazı'nda cereyan eden bir seri deniz savaşıyla Gelibolu Yarımadası'nda 25 Nisan 1915-9 Ocak 1916 tarihleri arasında yapılan kara savaşları, Çanakkale Muharebeleri olarak tarihe geçmiştir. Bu cephedeki muharebelerde, dünyanın en güçlü zırhlıları, en modern harp silah ve cephanesiyle donatılmış deniz ve kara ordularına karşı Türk askerinin sergilediği olağanüstü şartlar altındaki mücadele azmi ve direnme gücü, harbin seyrini değiştirmiş, Türk milletinin kaderini derinden etkilemiştir.

Çanakkale Cephesi'nin deniz harekâtı, Boğazların stratejik konumu itibarıyla sıradan bir muharebe olarak değil; kıtalar arası bir muharebe, kazanılan zaferi de kıtalar arası bir zafer olarak kabul etmek lazımdır. Çanakkale, sadece cephedeki Türk askerlerinin değil, Türk milletinin topyekûn savaştığı bir kahramanlık destanıdır.

Bu dönemde Osmanlı Hükümeti, cephedeki askerlerin savaş azmini ve cephe gerisindekilerin moral değerlerini yükseltmek için çaba sarf etmekte, Türk askerinin cesaret, kahramanlık ve fedakârlığının kamuoyuna yansıtılmasına önem vermektedir. Zira Balkan Harbi, Türk milletinin hafızasında çok derin izler bırakmış, uğranılan bozgunun travmaları atlatılamadan Birinci Dünya Savaşı başlamıştı.

Harbiye Nezareti, Çanakkale cephesine gönderilen sanat ve kalem erbabından ihtisas sahibi heyete, *“Türk askerlerinin fedakârlığını milletin hafızasında ebedi olarak yaşatmak ve yeni nesli bu duygularla yetiştirmek”* gayesiyle izlenimlerini ve hislerini yazılı ve görsel olarak yayımlamaları vazifesini yüklemiştir. Bu maksatla cephede ressam ve fotoğrafçılar görevlendirilmiş; bilhassa olumlu bir

tesir bırakacağı düşünülen bazı fotoğraf ve manzara-
ların yayımlanması sağlanmıştır. 18 Mart Deniz Savaşı'nı tersim etmek üzere cepheye gönderilen Ressam Süvari Yüzbaşısı Tahsin Bey'in hazırladığı resimler, padişaha da takdim edilmiştir.

Türk askerinin Çanakkale cephesindeki başa-
rısına Harp Mecmuası'nda geniş yer verilmiş; gör-
seller yanında kahramanlık, şehitliğin faziletleri,
fedakârlık, vatan, bayrak konuları üzerinde yazılar
yayınlanmıştır. Osmanlı tiyatrosunda da Çanakkale
zaferi ve kahramanlığı üzerine temsillere yer veril-
miştir. Sinemanın halk kitleleri üzerinde oldukça
etkili bir vasıta olduğu anlaşıldığından, Osmanlı
ordusu bünyesinde Merkez Ordu Sinema Dairesi
kurularak cephede pek çok önemli görüntüler kay-
dedilmiş, harp sahneleri ve Çanakkale cephesiyle il-
gili görüntüler millî hisleri uyandırmak maksadıyla
topluma gösterilmiştir.

Öte yandan, başkent İstanbul'da savaş
sahnelerini yansıtan resim sergileri düzenlenmiş,
müttefik devletlerin başkentlerinde de (Viyana,
Berlin ve Budapeşte) Türk millî sanatını yansıtan
resim sergileri açılması ve konserler verilmesi
planlanmıştır. Harbiye Nezareti'ne sunulan raporda
bu faaliyetin asıl gayesi özetle şöyledir: *“Avrupalı-
lar tarafından yalnız savaş meydanlarındaki cesaret
ve kuvvetiyle tanınan, fakat medeniyette ve sanatta
geri kalmış bir millet gibi telâkki edilen Türklerin,
kültür ve sanat sahasındaki kabiliyetlerini göstere-
rek müttefik milletlerde bir sempati uyandırmaktır”*.
Sergide, savaş sahnelerini yansıtan ve sanat değeri
taşıyan eserlerin yer almasına dikkat edilecekti.

Bütün bunlardan başka, toplumsal hafızada
kalıcı tesir bırakacağı muhakkak olan bir panorama
müzesi kurulmasına da teşebbüs edilmiştir. Müdafa-
a-i Millîye Cemiyeti vasıtasıyla kurulacak olan bu
panorama, Çanakkale cephesinde kazanılan 18 Mart
1915 deniz zaferinin daha iyi anlaşılmasını sağlaya-
cak, aynı zamanda, Türk askerinin cesaret, fedakârlık
ve kahramanlıklarının kamuoyuna yansıtıldığı
bir merkez olacaktı.

Bu panorama, Avrupa'nın büyük şehirlerinde
bulunan panoramalar gibi 30 metre çapında bir da-

ireden ibaret olacaktı. Avrupa’da XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren görülmeye başlayan panoramalarından savaş sahnelerini yansıtanların bilhassa çarpışmaların geçtiği yerlere yakın kuruldukları bilinmektedir. Mesela, Osmanlı-Rus Savaşı’nın Kırım cephesindeki çarpışmaları yansıtan “Panorama Sivastopol 1854-1855” adlı panorama binası savaşın geçtiği mevkide, geniş bir parkın içinde bulunmaktadır.

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’nin Çanakkale Panorama Müzesi Teşebbüsü

1913’de kurulan, İstanbul ve civarında, muhtelif şehirlerde şubeleri açılan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’nin amacı sadece cephedeki orduya yardım sağlamak değil, şehit ve gazi ailelerine yardım etmek öncelikli hizmetlerindendir.

Cemiyetin, Çanakkale cephesindeki savaşlarda şehit ve gazi aileleri için diğer cemiyetlerle işbirliği içinde önemli hizmetler ifa ettiği, şehitlerin muhtaç ailelerinin yaşlerinin karşılanması için faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. “Eytam ve Erâmil-i Şühedâ” adıyla bir şube açarak büyük bir yardım kampanyası düzenlemiş, bu kampanyaya bazı gazeteler destek vermiştir.

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti’nin yardım amaçlı sosyo-kültürel faaliyetleri kapsamında değerlendirilebilecek farklı bir girişimi ise 18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Zaferinden iki hafta sonra inşası planlanan Çanakkale Panorama Müzesi kurma teşebbüsüdür. Panorama inşası fikri, cemiyet genel merkezi tarafından önce Dâhiliye Nazırı Talât Bey ile Harbiye Nazırı Enver Paşa’ya şifahen arz edildiğinde olumlu bulunmuş; ön hazırlıkların yapılarak talebin yazılı olarak sunulması halinde bu konuda gerekli kolaylığın sağlanacağı ifade edilmişti.

Bunun üzerine cemiyet, projeyi krokisiyle birlikte 31 Temmuz 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti’ne göndermiştir. Cemiyetin dilekçesinde panoramanın inşa edileceği yer, özellikleri ve amacı hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Panorama binasına giriş ücretli olacak ve ziyaretçilerden elde

edilecek gelirler şehit yetimlerinin eğitimleri ve yetiştirmeleri için kullanılacaktır.

Panoramada, Çanakkale Muharebeleri’nin muhtelif safhalarını gösteren manzara resimleri sunulacaktı. Bunun dışında, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren o güne kadar geçirmiş olduğu tarihî süreçten önemli kesitler de yansıtılarak Osmanlı ideali topluma gösterilecekti. Yerli sanatkarlar tarafından resmedilecek olan panoramada ileri bir teknik kullanılacak, resimler hem dikey hem de yatay olarak resmedilecekti. Bu teknik özellik, o dönemin en etkileyici panoramalardan biri olan Sivastopol Panoraması’nda bulunmazken, İstanbul’da 2009’da ziyaretçilere açılan Panorama 1453’te mevcuttur.

Çanakkale Panorama Müzesi Krokisi

Çanakkale Panorama Müzesi için çizilen krokide binanın kaplayacağı arazi; 778 metre kare, yüksekliği 12,25 metre, resim kubbesinin çapı ise 30 metre olacak şekilde çizilmiştir. Yüzey resmin eni 12,25 metre, uzunluğu 94,248 metre olup, resmin kapladığı iç yüzey 1156 metre karedir. Burada panoramanın fark edilen en önemli özelliği ise, resimlerin hem dikey hem de yatay olarak, yani tam panoramik resmedilmesi olmuştur. Resimler seyir terasından korkuluklardan uzağa yerleştirilmiş olup, resimle ziyaretçi platformu arasında cansız model ve nesnelerin kapladığı platform ise 650 metre kare olacak şekilde tasarlanmıştır. 360 derecelik bir turla müze gezildiğinde hem Çanakkale’deki Türk askerinin ve komutanlarının kahramanlıklarının sergilendiği ve hem de Osmanlı Devleti’nin muhtelif devirlerinden bazı kesitlerin dünya kamuoyuna anlatıldığı önemli bir merkez ortaya çıkmıştır. Çanakkale Panorama Müzesi için çizilen krokide aynı zamanda müzede bulunacak mekânlar resmedilmiştir. Buna göre dam, camikan kısım, izleme sahnesi, tünel, giriş ve bilet yeri, korkuluk, merdivenler gibi bölümlerin resmedildiği görülmektedir.

Dâhiliye Nezareti, panorama ile ilgili talebini krokisiyle birlikte İstanbul Belediyesi’ne göndermiştir. Panorama binasının, şehrin en güzel ve seç-

kin bir mevkiinde yapılmasının maksada uygun olacağı düşüncesiyle Gülhane Parkı talep edilmiş, proje tasdik edildikten hemen sonra inşaata başlanacağı belirtilmiştir. Topkapı Sarayı'na yakınlığı dolayısıyla çevrede bulunan diğer müzeler gibi "pek nezih bir müessese" hüviyetini alacağı, parkın açık bulunduğu süreçte ziyaretçi sayısının da artabileceğine dikkat çekilmiştir. Kurulacak olan panorama binasının gerek saray gerekse park açısından bir mahzur taşımayacağı vurgulanmakla birlikte, ileride menfi bir durum tespit edildiğinde cemiyetçe yerinden kaldırılması da taahhüt olunmuştur.

Belediye Başkanı İsmet Bey, bu projeyi tasvip etmesine rağmen, bunun Gülhane Parkı'nda kurulmasına bazı gerekçelerle onay vermemiştir. Belediye Başkanı'nın konuyla ilgili kararı özetle şöyledir: *"Panorama müzesinden sağlanan gelirin şehit çocuklarının -muhterem babalarına hayrî'l-halef olabilecek yolda- eğitimi ve öğretimi için kullanılacak meblağın artışına vesile olması gibi bir düşünceyle yapılması memnuniyet verici olup takdir edilmektedir. Ayrıca bu önemli müzenin İstanbul şehri açısından da anlamlı olacağı aşîkârdır. Fakat krokide belirtilen ebatlarda bir panorama binasının kurulmasına tahsis edilecek boş bir alan park içinde bulunmadığı gibi, bu alanın elde edilmesi için ağaçların kesilmesine de hiçbir şekilde müsaade edilemez. Çünkü buradaki tarihî ağaçların her biri yılların emek mahsulü olup, bunlar adeta parkın birer abidesi hüviyetindedirler. Bu yüzden panorama binasının park içine yapılması talebi, kesinlikle kabul edilemez ve gerçekleştirilemez. Ayrıca, sarayın bahçesi olan bu geniş sahanın park olarak kullanılması padişahın iradesi doğrultusunda olup, halkın gezmesine tahsis edilen bir bahçenin irade hilafına kullanılmasının da mümkün olamayacağı malumdur. Bu sebeplerle Cemiyetin, panorama projesini şehrin her bakımından uygun başka bir yerinde gerçekleştirmesinin daha isabetli olacağının ilgililere bildirilmesi"*.

Büyük ebatlarda panorama binasının Gülhane Parkı'nda yapılması tarihî bakımdan anlamlı olsa da Belediye kararında da belirtildiği gibi, park içinde yeterli boş alan bulunmaması dolayısıyla her biri birer tarihî abide niteliği taşıyan bazı ağaçların yok ol-

ması tehlikesiyle karşı karşıya kalınacaktı. Kısacası İstanbul Belediyesi, panoramanın Gülhane Parkı'na inşasının mümkün olamayacağını belirterek, bu projenin şehrin daha münasip ve her açıdan daha uygun başka bir mevkiine tesis edilmesini tavsiye etmiştir.

Dahiliye Nezareti, İstanbul Belediyesi'nden gelen bu kararı (17 Ağustos 1915), farklı bir görüş ve çözüm önerisi bildirmeden Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne aynen tebliğ etmiştir. Hâlbuki Talat Paşa, başlangıçta bu müessese için gerekli kolaylığı sağlayacağı sözünü vermişti. Muhtemelen o sırada Çanakkale cephesinde yeniden şiddetlenen muharebelerin ortaya çıkardığı sıkıntılar yüzünden bu konuyla ilgilenme imkânı olamamıştır.

Bu müze o dönemde yapılmış olsaydı, Çanakkale Savaşları ve Türk askerinin zaferleriyle kahramanlık ve şecaati, tasvir edilen resimlerle geniş kitlelere çok daha iyi yansıtılacaktı. Dolayısıyla, toplumsal hafızanın canlı tutulmasında, özellikle millî hislerin harekete geçirilmesi ve moral değerlerinin yükseltilmesinde tesirli bir merkez ortaya çıkacaktı. Ayrıca buradaki panoramik resimler yerli sanatkarlar tarafından yapılacağı için, Türk sanatının da eşsiz temsilcisi olacaktı. Keza, söz konusu panorama müzesi savaşların yapıldığı dönemde gerçekleştirilmiş olsaydı, şüphesiz ki tasvir edilen savaş sahneleri ve yaşananlar aslına uygun olarak daha gerçekçi yansıtılacaktı.

Ne var ki Türk milletinin tarihinin akışı üzerinde belirleyici bir rolü olan ve Milli Mücadele'ye ilham veren Çanakkale muharebelerini her yönüyle yansıtacak Çanakkale Panorama Müzesi'nin yapılması ihmal edildi. Bu nitelikte panoramik müzelerin, başta Çanakkale Zaferi'nin kazanıldığı bölge olmak üzere, farklı yerlerde cumhuriyetimizin 100. yılında kurulması temennimizdir.

Kaynakça

- BOA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı), BEO, 4460/334472.
BOA, DH.EUM.VRK. nr. 25/51; nr. 28/60.
BOA, DH.KMS. nr. 35/27.
BOA, DH. UMVM. 90/62; nr. 96/52; nr. 125/28.
BOA, HR.SYS. nr. 2414/20.
BOA, MF. ALY. nr. 111/37; nr. 118/ 26.
BOA, MF.MKT. nr. 1210/28; nr. 1210/33; nr. 1211/43; nr. 1210/63; nr. 1211/43; nr. 1213/56.
BOA, ŞD. 49/28.
BOA, ŞD.MLK.MRF. 38/13.
Tasvir-i Efkar, 25 Nisan 1331; 2 Eylül 1331.
Tanin, 27 Mart 1331; 5 Teşrin-i Evvel 1331.
Sabah, 21 Nisan 1331.
Arseven, Celal Esad. *Sanat ve Siyaset Hatıralarım*. Haz. Ekrem Işın, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
Polat, Nazım H. *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Çanakkale Savaşları. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yayınları, 1980.
Türkmen, Zekeriya. *Çanakkale 1915 Türk Ordusunun Kara ve Hava Harekatı*. Ankara: Berikan Yayınları, 2010.
Türkmen, Zekeriya. “Çanakkale Savaşları’nda Kara Harekatı”. *Çanakkale Tarihi IV*, Ed. Mustafa Demir, İstanbul: Değişim Yayınları, 2008, 2171-2220.
Ürekli, Fatma. *Osmanlı’nın Çanakkale 1915 Panorama Tarih Müzesi Projesi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.
Ürekli, Fatma. “Çanakkale’de Kıtalar Arası Zafer ve Panorama Tarih Müzesi Teşebbüsü (1915)”. *Yeni Türkiye Çanakkale Özel Sayısı*, Ocak-Şubat 2015, sayı: 65, 1517-1525.

Atıf

- Ürekli, Fatma. “Çanakkale 1915 Panorama Müzesi”, *Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi*, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2023.
- Fatma Ürekli, “Çanakkale 1915 Panorama Müzesi”, *Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi*, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2023.